

Tillbaka till Kapellbacken

L1985:6631
Eskilshem 1:4
Klosters socken
Eskilstuna kommun
Södermanland
Erica Strengbom

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Södermanlands län med
platsen för utredningen markerad i rött.*

© 2021 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:25

Författare	Erica Strengbom
Kvalitetsgranskning	Ebba Knabe
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Utredningsområdet sett från norr.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

Tillbaka till Kapellbacken

L1985:6631

Eskilshem 1:4

Klosters socken

Eskilstuna kommun

Södermanland

Erica Strengbom

Lst dnr 431-8563-2020

Tekniska och administrativa uppgifter

Län Södermanland
Kommun Eskilstuna
Landskap Södermanland
Socken Kloster
Fastigheter Eskilshem 4:1

Lämningsnummer L1985:6633
Lämningsstyp Plats med tradition
Datering –

Typ av undersökning Utredning
Länsstyrelsens beslutsdatum 2021-02-17
Länsstyrelsens diarienummer 431-8563-2020
Uppdragsnummer i Fornreg 202100269
Arkeologgruppens projektnummer P21002

Projektledare Erica Strengbom
Fältpersonal Ebba Knabe, Erica Strengbom

Undersökt yta 210 kvm
Inmätningsteknik Handhållen GPS
Koordinatsystem SWEREF 99 TM
Höjdsystem RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd påträffades.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Tidigare undersökningar	8
Syfte och målgrupper	9
Metod och genomförande	9
Resultat	10
Tolkning	12
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	13
Referenser	14
Bilagor	15
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	15

Figur 1. Eskilstuna med området för utredningen markerat med en svart cirkel.
Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Eskilstuna kommun planerar att bygga en ny förskola inom del av fastigheten Eskilshem 4:1. Inför byggnationen har Arkeologgruppen AB, på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län, genomfört en kompletterande arkeologisk utredning vid Kapellbacken i centrala Eskilstuna. Enligt traditionen ska det ha funnits ett medeltida träkapell som tillhörde Johanniterklostret på platsen. År 1977 och år 2016 undersöktes delar av Kapellbacken utan några spår efter äldre lämningar, men ingen av undersökningarna berörde det nu aktuella området. De tidigare arkeologiska insatserna har visat att stora ingrepp i Kapellbacken har skett både kring sekelskiftet och i efterkrigstiden och inga spår av aktiviteter från äldre tider kunde påvisas. Inte heller denna kompletterade utredningen kunde påvisa några fornlämningar.

Inledning

Länsstyrelsen i Södermanland beslutade den 17 februari 2021 att en kompletterande arkeologisk utredning skulle utföras inom området för en planerad förskola på del av fastigheten Eskilshem 4:1. Syftet med utredningen var att fastställa om fornlämningar skulle beröras av arbetsföretaget. Den 24 mars 2021 utförde Arkeologgruppen AB den kompletterande utredningen. Utredningen bekostades av Eskilstuna Kommunfastigheter.

Bakgrund och kulturmiljö

Kapellbacken ligger i stadens norra stadsdel, norr om Eskilstunaån och Kloster kyrka, inom ett område där tradition och äldre uppteckningar från 1600-talet, säger att ett medeltida träkapell som tillhörde Johanniterklostret ska ha funnits (L1985:6633).

Utredningsområdet består av ett cirka 0,5 hektar stort område. Inom utredningsområdet finns ett gammalt skolhus som idag används av civilförsvaret. Bakom det gamla skolhuset finns två större skyttevärn i betong.

Historiskt sett har utredningsområdet tillhört Klosters socken och under medeltiden tillhörde marken Johanniterklostret. I samband med reformationen drogs klostrets jordinnehav in och kom att tillfalla kronan. Kronans jordinnehav finns markerat på äldre stadskartor. Den äldsta stadskartan över Eskilstuna upprättades år 1658 av Jean De la Wallén. På kartan finns inte utredningsområdet markerat utan området synes ligga utanför stadsgränsen, tillhörande kungsladugårdens åker och gärde. Även på de senare tillkomna kartorna från 1700- och 1800-talen ligger området utanför stadsgränsen, också nu markerat som "Kungsladugårds ägor". Inte förrän på 1907 års stadskarta syns backen markerad, då som ett parkområde med gångstigar och öppna gröna ytor. En byggnad, benämnd som Klosters skolhus finns utritat, vilken stämmer överens med den byggnad som idag finns i områdets sydöstra del. Väster om utredningsområdet syns Norra station med ett järnvägsspår som leder in till stationen österifrån. På fotografier från 1900-talets första hälft framträder kullen som relativt flack och helt utan växtlighet. På en bild som är tagen efter år 1910 syns spår av urschaktning av kullen. Namnet Kapellbacken började officiellt att användas någon gång på 1920-talet, men det finns historiska belägg för namnet redan från år 1686, då en präst vid namn Lithomus skrev om en hög kulle som kallades Capellbacken. På platsen skulle det på 1400-talet ha funnits ett träkapell som tillhört Johanniterklostret. En ytterligare koppling till Johanniterklostret har den medeltida sigillstamp (EM 6290) som år 1912 hittades vid Kapellbacken. Fyndomständigheterna är inte kända, men det är troligt att denna stamp är ett lösfynd utan kontext. Ursprungligen har stampen troligtvis legat i en grav. Sigillet var för Laurentius, Johanniternas präst i Eskilstuna omkring år 1400 (Strengbom 2016 och där anförd litteratur).

Cirka 300 meter sydväst om utredningsområdet fanns det under förhistorisk tid en Tunagård. Namnet Tuna finns belagt från 1120-talet och någon gång omkring år 1180 anlades landets enda Johanniterkloster här. Många av de tidiga källorna handlar om helgonet Eskil. Enligt legenden var han en engelsk munk som missionerade i Svealand under 1000-talets slut. Runt år 1080 blev han dödad av asatroende i Strängnäs. Till hans ära byggdes en gravkyrka och därefter började folket se honom som ett helgon och vallfärdade till platsen. På 1260-talet började Johanniterna vid klostret att använda namnet Eskilstuna. Under medeltiden blev Eskilstuna en berömd vallfärdsort med två kyrkor: Tuna och Fors. Möjligen fanns här även ett kapell (Anund, Qvistström 2010:122). Området är registrerat i Kulturmiljöregistret (KMR) som stadslager L1985:6371. Gustav Vasa drog in Johanniterklostrets rättigheter i

samband med reformationen, och klostret och dess ägor tillföll kronan. Klostret blev nu en kungsgård och ett slott, Eskilstunahus, uppfördes på platsen år 1620. Slottet totalförstördes i en brand år 1680 och återuppbyggdes aldrig. Platsen för slottet är registrerad som L1985:7019.

Tidigare undersökningar

År 1977 och 2016 undersöktes delar av Kapellbacken utan att några finna några spår efter äldre lämningar, men ingen av undersökningarna har berört det nu aktuella området. De arkeologiska insatserna har visat att stora ingrepp i Kapellbacken har skett både kring sekelskiftet och i efterkrigstiden. Den äldre skolan som ligger inom det aktuella planområdet uppfördes tidigt under 1800-talets senare hälft och söder om Kapellbacken gick tidigare järnvägsspåret som ledde in till den numera nedlagda Norra stationen (Strengbom 2016).

Cirka 300 meter söder om utredningsområdet ligger Klostergatan. År 1912, i samband med anläggandet av gatan hittades delar av kalkstenshällar med vikinga-ornamentik, så kallade Eskilstunakistor (Eskilstuna 764). I samma område undersöktes på 1960-talet slottsruinen. Vid undersökningen framkom också lämningar av Johanniterklostret och Tuna kyrka. Under kyrkan hittades kulturlager med pilspetsar, en kam, keramik och två guldgubbar. Fynden antyder att det funnits en stormannagård på platsen åtminstone från slutet av järnåldern (Anund, Qvistström 2010:125ff). I samband med en schaktningskontroll år 2010 i kvarteret Nymånen som ansluter till Klostergatan hittades mynt från 1600-talet samt en kullerstensläggning, rester av en mur samt en härd som daterats till övergången mellan folkvandringstid och vendeltid. Det framkom också vad som bedömdes vara lämningar av slottets ena mur (Carlsson 2011). Söder om kvarteret Nymånen utfördes år 2014 en arkeologisk förundersökning. Medeltida lämningar, bland annat huslämningar, aktivitetsytor och en stenlagd yta som kunde knytas till klostrets verksamhet framkom. Yngre lämningar hittades också i form av en stenlagd väg, en humlegård och en terrass som tolkades tillhöra slottsperioden (Ros 2015).

Syfte och målgrupper

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om fornlämningar berördes av det planerade arbetsföretaget. Utredningen skulle preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet.

Resultaten från utredningen ska kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning OCH utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i företagarens planering.

Metod och genomförande

Fältarbetet innefattades av en fältinventering följt av en utredningsgrävning. Fältinventeringen innebar att en okulär besiktning av utredningsplatsen utfördes för att bedöma lämpliga lägen och för att identifiera eventuella lämningar som var synliga ovan mark. Utredningsgrävningen innebar schaktningsgrävning. Schakten placerades utifrån topografin med så jämn spridning över ytan som möjligt. Schakten grävdes cirka 10–15 meter långa och 1,5–3 meter breda. Schakten anpassades till rådande topografiska förhållanden.

Schaktningen utfördes under en dag och sammanlagt grävdes 11 schakt med grävmaskin. Schakten grävdes skiktvis ned till undergrund. Schakt (S) mättes in med handhållen GPS och dokumenterades skriftligt. Foton togs för översikt och på separata schakt. Inmätningarna fördes efter fält över till ArcGIS 3.1 för redigering och kartproduktion.

Resultat

Utredningsområdet uppgick till en total yta av cirka 5 000 kvadratmeter bestående av det gamla skolhuset och en inhägnad trädgård med planterade lövträd. Ledningar för VA, el och fjärrvärme finns inom utredningsområdet (se figur 3). Kring dessa ytor grävdes inte. Inte heller grävdes schakt intill de träd som finns inom området. En sammanlagd yta av cirka 210 kvadratmeter grävdes, jämnt fördelade inom ytan. Topografin bestod av berg och block i väster och flack trädgårdsmark i öster. Undergrunden bestod av morän med berghällar i de högre partierna i väster och brungrå lera i de lägre partierna i öster.

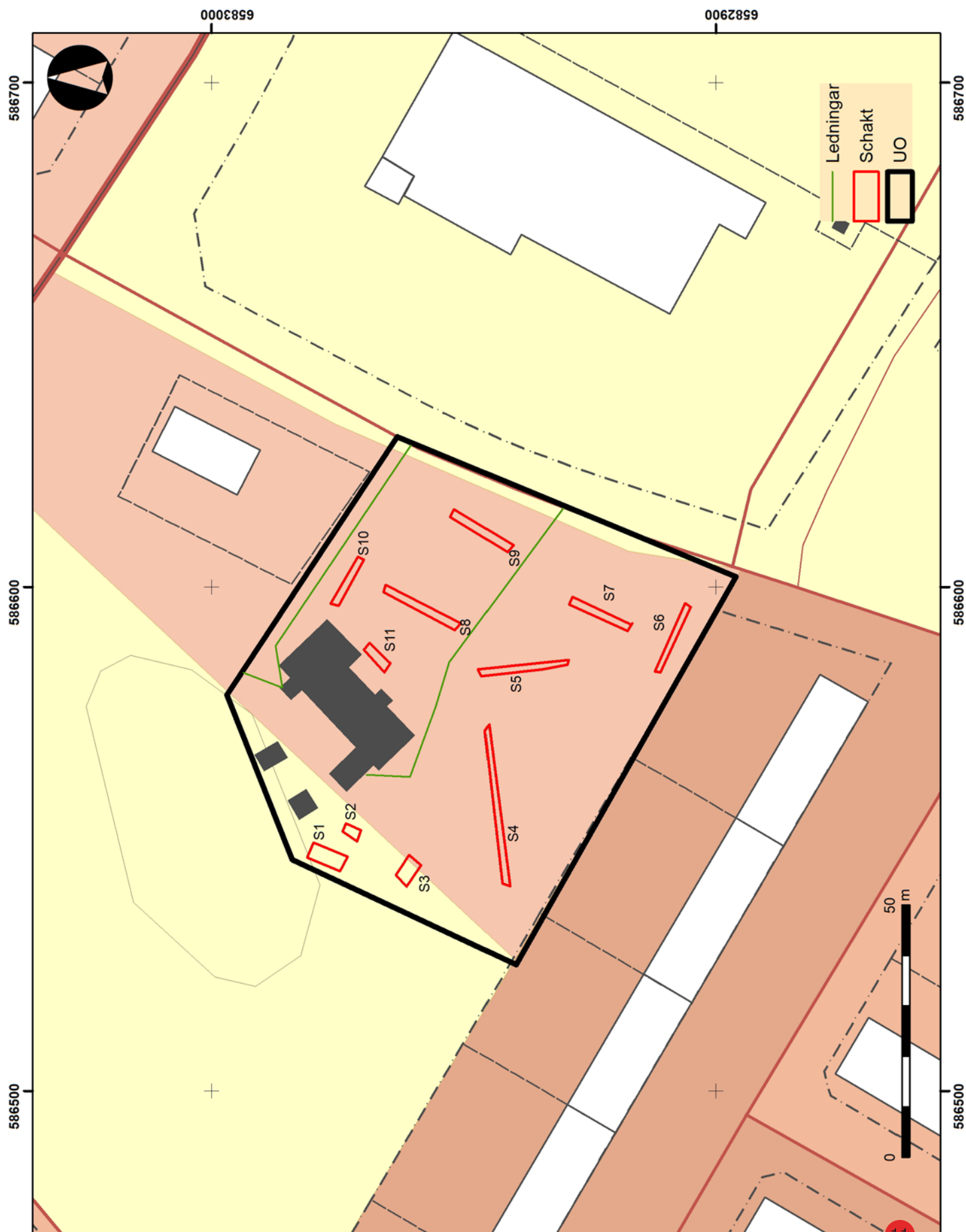
I de lägre partierna syntes svarta fläckar av söndersmulade stenar i undergrunden. I schakten i den västra delen av utredningsområdet bestod stratigrafin av ett tunt torvlager ovan morän, bitvis blockig. I de lägre partierna österut framför skolbyggnaden bestod stratigrafin av gräsmatta med matjord ovanpå ett tunt äldre odlingslager. I lagret påträffades fynd av flintgods och rödglasserat yngre rödgods av 1800–1900-talstyp. I de centrala delarna framför skolbyggnaden noterades ett upp till 0,4 meter tjockt utfyllnadslager av grus och småsten.

Lagret var varvigt och troligen har grus påförts i omgångar för att förbättra skolgårdens markyta. I de här delarna av utredningsområdet fanns inga spår av något äldre odlingslager eller äldre markhorisont.

Inget av arkeologiskt intresse – varken anläggningar, lager eller fynd – påträffades vid schaktningen.

Figur 3. Schakt 1 med berghäll som framkom direkt under torven. Foto taget från söder.

Figur 4. Plan över grävda schakt. Skala 1:1 000.

Figur 5. Vy över utredningsområdet. Foto taget från nordväst.

Tolkning

Inga spår efter den omnämnda medeltida kapellbyggnaden eller andra spår av äldre aktiviteter, varken anläggningar, lager eller fynd, påträffades vid utredningen. Vid utredningen år 2016 kunde konstateras att Kapellbackens västra och norra delar var mycket söndergrävda och omrörda. Stora ingrepp har skett både kring sekelskiftet och i efterkrigstid. Även inom ytan för den nu aktuella utredningen tycks markberedning ha skett. I de centrala delarna framför skolbyggnaden tyder stratigrafien på att marken jämnats ut, då det inte fanns spår av något odlingslager eller äldre markhorisont där. Troligen har ett större område kring skolbyggnaden jämnats ut i samband med uppförandet av byggnaden i slutet av 1800-talet och sedan har ytan framför byggnaden, skolgården, fyllts ut med grus i omgångar.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Utredningens syfte var att ta reda på om fornlämningar skulle komma att beröras av det planerade arbetsföretaget. Syftet är uppfyllt och inga avsteg från undersökningsplanen har gjorts.

Referenser

Tryckta källor

- Anund, J. Qviström, L. 2010. *Det Medeltida Sörmland. En arkeologisk guidebok*. Lund.
- Carlsson, M. 2010. *Klostergatan – Boplatslämningar från yngre järnålder och delar av Eskilstuna slott*. Eskilstuna socken och kommun, RAÄ 554:1, (stadslager) Södermanland. Arkeologikonsult 2011:2445.
- Ros, J. Nelson M. och Alexander, D. 2015. *Hus, väg, stig, humlegård och diken från tidig medeltid till 1700-tal*. Förundersökning intill Eskilstunahus/slott. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2015:36.
- Strengbom, E. 2016. *Kapellbacken i Eskilstuna*. Arkeologisk utredning. Arkeologgruppen rapport 2016:73.

Digitalt material

Kulturmiljöregistret (KMR) www.fornsok.se

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Snr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Beskrivning
1	7	3	0,05-0,1	Schaktet grävdes från söder till norr längs med utredningsområdet västra kant. Berg i dagen och stora stenblock i öster och väster. Torv 0,05 m med tegel och slagg, därunder morän.
2	3	1,5	0,05-0,1	Schaktet grävdes i slutningen strax nedanför schakt 1 i en jämn stenfri yta. Schaktet grävdes i N-S riktning. Torv 0,1 m därunder ljusbrun silt med småsten.
3	6	2	0,05-0,1	Schaktet grävdes i Ö-V riktning i slutning. Torv 0,05 m matjord 0,05 m i öster, glas tegel och slagg i matjorden. därunder brungrå lera med enstaka småsten.
4	28	1,5	0,10-0,15	Schaktet grävdes från SV-NÖ tvärs över trädgården för att undvika skada på träden. Torv 0,05 m, därunder matjord 0,05 m. Undergrunden bestod av brun grå lera med enstaka stenar.
5	19	1,5	0,3-0,5	Schaktet grävdes från SÖ-NV. Vegetationsskikt m matjord 0,1 m grus 0,2-0,4 m i nordväst. Ploglager i sydöst med fynd av flintgods rödgods och tegel.
6	11	1,5	0,2	Schaktet grävdes i Ö-V riktning. Torv 0,05 m matjord/ploglager med tegel 0,1-0,15 m därunder brungrå lera med ruttna stenar i den östra delen.
7	12	1,5	0,25	Schaktet grävdes från S-N Torv 0,1 m, matjord/ploglager i söder, i norr grus 0,1-0,2 m. I norr syns att marken schaktats ur påfört grusmaterial ligger direkt på steril lera. Sluttar åt söder. Undergrund brungrå lera.
8	16	1,5	0,4	Schaktet grävdes från S-N. Vegetationsskikt 0,1 m , påförd lera 0,1 m, grus 0.1-0,2 m. Undergrund brun lera.
9	13	1,5	0,4	Schaktet grävdes från N-S framför skolbyggnaden. Torv 0,1 m matjord 0,3 m undergrund brungrå lera med ett stråk av sand.
10	10	1,5	0,4	Schaktet grävdes från öst-väst i gårdsplanen. Varvigt gårdsgrus 0,2 m. Lera 0,15 m. Undergrund lerig silt.
11	6	1,5	0,3	Schaktet grävdes i N-S riktning framför skolbyggnaden. Gårdsgrus 0,2 m, lera med tegel 0,1 m, Undergrund brun lera.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:25

